

UDK 811.163.4*3'35
DOI 10.33669/KJ2018-29-02
rad primljen: 3. 10. 2018.
rad prihvaćen: 12. 11. 2018.

IZVORNI NAUČNI RAD

VEDAD MULAVDIĆ

profesor bosanskog jezika i književnosti
Srednja muzička škola Sarajevo
Josipa Štadlera 1/I, Sarajevo, BiH
vedoprof@hotmail.com

NOVA VREMENA I NOVI PRAVOPIISI

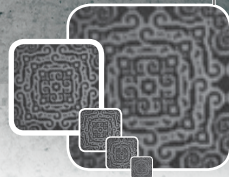
(različita izdanja romana *Nova vremena* u kontekstu
Revizije pravopisa iz 1912. godine)

Sažetak: U radu se ispituje primjena pravopisne norme u dva različita izdanja romana *Nova vremena* Edhema Mulabdića. Izdanja su objavljena u razmaku od trinaest godina, najprije u časopisu, a potom i kao zasebno izdanje. Analizom je utvrđeno da je tekst romana u časopisu generalno uređeniji i da prati važeću normu propisanu u *Gramatici bosanskoga jezika* Frane Vuletića 1890. godine, dok je tekst knjige dosta neuređen i pokazuje nedosljednosti prema važećem normativnom rješenju iz *Revizije pravopisa srpsko-hrvatskoga jezika* 1912. godine. Istaknut je i društveni kontekst u kojem je austrougarska vlast nametala pojedina pravopisna rješenja, te kako su ona primjenjivana u praksi. U izdanjima je primjetna opća tendencija prihvatanja fonetskog pravopisnog principa, uz rijetke izuzetke. Nedosljednosti su primijećene u pojedinim pravopisnim karakteristikama, a svuda u tekstovima jasno se može vidjeti da proces stabilizacije pravopisne norme traje. Ukazano je i na pitanje promjene naziva jezika, što upućuje na dinamičan karakter jezičke politike i standardizacije jezika u vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Edhem Mulabdić, roman, *Nova vremena*, časopis, knjiga, pravopisna norma, revizija, fonetski pravopis, bosanski jezik, srpsko-hrvatski jezik, jezička politika, standardizacija.

1. Uvod

U radu će se raspravljati o pravopisnoj normi u dvama različitim izdanjima Mulabdićeva romana *Nova vremena*. Ovaj roman paradigmatičan je po tome što su njegova dva izdanja štampana u razmaku od svega trinaest godina, a u njima je primjetna velika razlika u primjeni pravopisne norme, koja ponekad ne korespondira ni s jednim zvaničnim normativnim priručnikom niti normativnom preporukom austrougarskih vlasti. Ovo može svjedočiti o tome da, iako je austrougarska jezička politika težila čvrstoj kodifikaciji književno-jezičkog izraza, u praksi nije bilo lahko provesti uglavnom nametnuta pravopisna rješenja. Ona su nekad primjenjivana neselektivno i zbog različitih vanlingvističkih razloga (ideološka pozicija i platforma nekog časopisa, izdavačke kuće ili čak i pojedinca). Nadalje, jasno je da stalna praksa promjene pravopisnih rješenja nije mogla povoljno utjecati čak ni na one pisce koji su se inače u svojim djelima trudili da poštuju pravopisnu normu propisanu u važećim priručnicima. Jedan od takvih pisaca bio je Edhem Mulabdić, što se može vidjeti u analizi njegovih tekstova iz časopisa iz tog perioda. Pravopis ovih tekstova uspoređivat će se s rješenjima u važećim pravopisnim priručnicima u vremenu nastanka prvog, odnosno drugog izdanja romana. To su bili *Gramatika bosanskoga jezika* Frane Vuletića iz 1890. godine (kao važeći normativni priručnik u vrijeme štampanja prvog, časopisnog izdanja romana, iz 1901. godine), te pravopisna rješenja iz *Revizije pravopisa srpsko-hrvatskoga jezika* iz 1912. godine (kao referentnog normativnog okvira za vrijeme štampanja drugog izdanja romana *Nova vremena* 1914. godine). Već iz samih naziva normativnih priručnika i dokumenata primjećujemo još jednu zanimljivost koja se tiče nominacije samog jezika čiju pravopisnu normu tretiraju navedeni priručnici i dokumenti. Naime, u vrijeme štampanja časopisnog izdanja romana, zvanični naziv jezika bio je bosanski jezik, a u vrijeme štampanja romana kao posebnog izdanja (knjige), naziv jezika promijenjen je u srpsko-hrvatski. Naravno da to ima veze s uredbom austrougarskih vlasti iz 1907. godine, kojom je naziv jezika u BiH promijenjen u srpsko-hrvatski. To je još jedna zanimljivost koja svjedoči o dinamičnosti razvoja standardnojezič-

kih procesa u BiH, gdje je u razmaku od samo trinaest godina došlo do krupnih promjena u standardnojezičkoj politici austrougarskih vlasti, promjena koje su se ticale i naziva jezika i konkretnih rješenja u vezi s pravopisnom normom tog jezika.

2. Izdanja romana *Nova vremena*

Prvo izdanje romana *Nova vremena* štampano je 1901. godine u časopisu *Nada*. Tekst je štampan u sedmom godištu časopisa, a izišao je u jedanaest nastavaka (prvi nastavak je štampan 1. 1. 1901. godine, a posljednji 1. 6. 1901. godine). To je notirano i u bibliografiji ovog časopisa (Ćorić 1978b: 150–151). Podnaslov romana glasi *Slika iz novijeg života u Bosni*, pri čemu “naziv slika, a ne pripovijest, roman, sa tačnom lokalizacijom vremena i mjesta, pokazuje želju da podvuče realistički karakter proze, pravog, dokumentarnog zbivanja, a ne razmišljanja i fantazije” (Rizvić 1990: 483). Književna kritika odmah je zapazila sličnost ovog romana s djelom *Mrtvi kapitali* Mulabdićeva književnog uzora Josipa Kozarca. O tome B. Ćorić piše: “Najpotpuniju viziju Bosne dao je u pripovijeci *Nova vremena* Edhem Mulabdić. Pisana pod snažnim utjecajem Josipa Kozarca, pripovijetka je nudila suvremenom čitaocu izlaz u gospodarskom podizanju i obrazovanju” (Ćorić 1978a: 547). Mulabdićev roman s Kozarčevim dijeli “iste teze, iste ideje, samo nakalemljene na bosanskohercegovačku stvarnost” (Rizvić 1990: 483). Sadržaj romana, razumije se, nije se mijenjao ni kada se roman pojavio 1914. godine kao knjiga. Međutim, same jezičke i pravopisne osobitosti, pa i sama organizacija teksta znatno se razlikuju u različitim izdanjima djela. Drugo izdanje romana štampano je 1914. godine u izdanju Muslimanske biblioteke iz Mostara, kao redovno izdanje za tu godinu. Muslimansku biblioteku pokrenuo je 1911. godine Muhamed Bekir Kalajdžić.¹ Biblioteka je od 1913. do

¹ Muhamed Bekir Kalajdžić (1892–1963) rođen je u Mostaru, a umro je u Sarajevu. Bio je jedan od najznačajnijih izdavača i knjižara. Godine 1911. od Đure Džamonje kupio je knjižaru i štampariju i osnovao Prvu muslimansku nakladnu knjižaru i štampariju u Mostaru, s filijalom u Trebinju. Sljedeće, 1912. godine pokreće književni časopis *Biser*, čiji je glavni urednik jedno vrijeme bio i pjesnik Musa Ćazim Ćatić, a 1913. pokreće Mu-

1916. godine štampala “četrnaest djela iz književnosti, dok je sadržina ostalih dvadeset knjiga iz oblasti teologije, dogmatike, islamske sociologije, istorije islama, te panislamističke doktrine” (Rizvić 1990: 270–271). Značajno je istaći da proučavaoci rada Muhameda Bekira Kalajdžića ističu njegovu prohrvatsku ideološku orijentaciju, koja se reflektovala i u jeziku njegovih izdanja. O tome A. Nametak piše: “Bio je hrvatski nacionalist, u politici pristaša Radićeve stranke, a Spahu nikako nije trpio” (Nametak 2004: 96). Govoreći o časopisu *Biser*, L. Hadžiosmanović kaže da je “Kalajdžić ispoljavao, istina diskretno, prohrvatsku orijentaciju, zbog čega je list štampan latinicom, koja je označena bližom i češćom u upotrebi Bošnjaka” (Hadžiosmanović 1998: 92). Ipak, bez obzira na sve kontroverze koje su pratile ličnost njena osnivača, Muslimanska biblioteka odigrala je značajnu ulogu u historiji bibliotekarstva i štampe u BiH, a njena misija povećala je broj štampanih knjiga na bosanskom jeziku, što je značajno kako za unapređenje čitalačke kulture tako i za sam razvoj standardnojezičkog izraza u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske vladavine.

3. Tekstualne karakteristike

U prvom izdanju *Novih vremena*, objavljenom u časopisu *Nada*, bilo je ukupno sedam poglavlja. Roman je izlazio u nastavcima na stranicama tog časopisa pola godine. Svi nastavci štampani su latinicom, što se može reći i za cjelokupno sedmo godišće časopisa za 1901. godinu. Inače, u jednom godištu štampana su 24 broja časopisa, jer je *Nada* bila petnaestodnevni list. U devet godina izlaženja časopisa (1895–1903), samo tri godišta (1896, 1897. i 1898. godine) štampana su ćirilicom. To znači da je ćirilicom štampana jedna trećina ukupnog broja časopisa. Kao posebno izdanje, *Nova vremena* štampana su 1914. godine² u izdanju Kalajdžićeve biblioteke. Knjiga ima

---

slimansku biblioteku. Nakon rata preselio se u Sarajevo. Godine 1920. prestao je raditi kao knjižar (Hadžiosmanović 1998: 97). Dosta zanimljivih podataka o Kalajdžiću kao osobi, ali i njegovoj saradnji s Čatićem daje A. Nametak u svom nekrologu (Nametak 2004: 96–98).

² Roman je ponovo štampan kao reprint-izdanje 2016. godine u izdanju Opće biblioteke

četiri poglavlja. Opći je utisak da je u knjizi tekst romana dosta neorganizovan, nabacan; kao da nije bilo nekog urednika koji bi adekvatno priredio građu za štampu. U *Nadi* je tekst organizovan mnogo bolje, vidi se prisustvo uredničke i lektorske ruke. To je u skladu s općim opredjeljenjem pokretača da “stil časopisa mora biti krepak bez razdvojenosti i fraza, bez ikakvih dvoličnosti” (Ćorić 1978a: 140). Kao ilustraciju različite organizacije teksta navest ćemo primjer iz završnog, sedmog poglavlja romana u časopisnom izdanju, i isti odlomak iz četvrtog poglavlja knjige, gdje je utvrđeno da u posebnom izdanju nedostaju rečenice (dijelovi dijaloga likova) koje su prisutne u časopisu. Također, u navedenom odlomku uočiti će se i neke jezičke nepodudarnosti. Riječ je o sceni kada glavni lik romana Huseinbeg razgovara o budućnosti svog sina Hašimbega s prijateljem Ličaninom:

Posebno izdanje: “Tako je, -**potvrđi** beg” (NVK³: 107). Časopis: “Tako je, -**potvrgjivao** beg” (NVČ⁴: 161).

U ovom primjeru rečenice su iste, ali je različita upotreba glagola. U posebnom izdanju upotrebljava se svršeni oblik glagola *potvrđiti*, a u časopisu nesvršeni.

Drugi primjer karakterističan je zbog pravopisa. Riječ je o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi. U knjizi rečenica glasi: “Naravno svaki bi otac želio dobro svom djetetu, ali ne zna **više put** šta čini od njega, sileći ga da pogazi srce svoje” (NVK: 107), dok u časopisu glasi: “Naravno svaki bi otac želio dobro svom djetetu, ali ne zna **višeput** šta čini od njega, sileći ga da pogazi srce svoje” (NVČ: 161). Navedena riječ u knjizi je pisana odvojeno, a u časopisu spojeno. Na koncu, tu je i primjer gdje u posebnom izdanju uopće nije napisan dio dijaloga između Huseinbega i Ličanina:

Maglaj. To je, koliko nam je poznato, najnovije izdanje nekog Mulabdićevog djela.

³ Skraćenica NVK u daljem tekstu znači: *Nova vremena*, knjiga.

⁴ Skraćenica NVČ u daljem tekstu znači: *Nova vremena*, izdanje iz časopisa.

- Ti si mi kazivao, **kako** je ono mladi beg ubrusio i oženio se na svoju ruku **pa** ti se onda ponudio: ako hoćeš preko svijeta, on je spreman, je li?

- **Jest** (NVK:107).

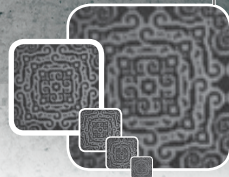
- Ti si mi kazivao, **kad** je ono mladi beg ubrusio i oženio se na svoju ruku, **da** ti se onda ponudio: ako hoćeš preko svijeta, on je spreman, je li?

- **Tako je, potvrdio beg, pa sa čudom očekivao prijateljeve riječi.**

- **Naravno, pošto se oženio, da ne može ni govora biti više o njegovim školama, to je svršeno, je li?**

- **Jest** (NVČ: 161).

Ovaj primjer najprije otkriva leksičke nepodudarnosti između dvaju izdanja teksta (upotreba priloga za način *kako*, odnosno priloga za vrijeme *kad*, što mijenja značenje rečenice, zatim upotreba nezavisnog veznika *pa* i zavisnog veznika *da*, što nijansira sintaksički izgled rečenice). Na kraju, posebno su istaknute čak dvije rečenice iz časopisnog izdanja, koje uopće nisu štampane u posebnom izdanju. Ove pojedinosti mogu potvrditi naše prethodne pretpostavke da se doista radi o razlikama između dva izdanja navedenog teksta, a te razlike mogu biti rezultat uredničkog rada, odnosno izostanka tog rada prilikom priređivanja posebnog izdanja. Teško je to danas dokazati, ali moguće je i da je pisac ponovo pregledao rukopis prije nego što ga je dao štampati kao posebnu knjigu, no o tome nemamo nikakvih pouzdanih podataka. Drugo, to može značiti da je dolazilo do uredničkih intervencija na tekstu prilikom njegova priređivanja za štampu u obliku knjige. Pri tome je vidljivo da je dolazilo i do određenih jezičkih intervencija, što bi moglo biti značajno i za našu temu i kao jedan od tragova u objašnjenju zbog čega se javljaju razlike i u samom pravopisu ovih izdanja.

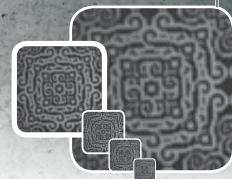
4. Smisao revizije pravopisa

Početak XX vijeka dolazi do značajnih promjena standardno-jezičke situacije u BiH. Nakon smrti Benjamina Kallaya, njegova jezička politika *de facto* se suspenduje, što uključuje i pitanje naziva jezika i njegova sadržaja, konkretno pravopisnih odredbi. Naredbom od 4. 10. 1907. godine, austrougarska vlast suspenduje naziv *bosanski jezik* i kao zvaničan naziv jezika određuje *srpsko-hrvatski*. To je prva krupna promjena u jezičkom mozaiku BiH početkom XX vijeka. Druga promjena bila je vezana za pravopis. U to vrijeme veliki broj saradnika iz Hrvatske i Srbije (mahom poznatih književnika) saraduje u bosanskohercegovačkim književnim listovima, najviše u *Bosanskoj vili* i *Nadi*. Značajno je reći da je jezik i pravopis tih pisaca “veoma blizak jeziku i pravopisu koji primjenjuju bosanskohercegovački autori u tom periodu” (Šator 2004: 194). Treće, ponovo se postavlja pitanje štampanja školskih udžbenika i 1911. godine. “Vlada pristupa izdavanju većeg broja udžbenika, među kojima i čitanke i gramatike za sve razrede gimnazije” (Papić 1991: 76). Četvrto, pošto je u Hrvatskoj i Srbiji u to vrijeme bilo završeno normiranje srpsko-hrvatskog jezika na Vuk-Daničićevim principima, štampaju se gramatike, pravopisi i rječnici (Broz-Boranićev pravopis, Broz-Ivekovićev rječnik i Maretićeva gramatika u Hrvatskoj te Novakovićeva gramatika u Srbiji), a tendencije takvog kodifikovanja jezika u susjedstvu bit će vidljive i u BiH. Svi ovi razlozi bili su dovoljni da se u javnosti ponovo otvori pitanje pravopisa koji se upotrebljava u javnom diskursu, a posebno u školskim udžbenicima i administraciji. Povod za to bila je i trideseta godišnjica od uvođenja fonetskog pravopisa u BiH (1883. god.), pa je na neki način valjalo sumirati dotadašnje rezultate upotrebe tog pravopisa. Sve su ovo bili razlozi da Zemaljska vlada pokrene debatu o reviziji pravopisnih odredbi. Formirana je i komisija za reviziju, a pomoć je zatražena i od glasovitog filologa Milana Rešetara, profesora na katedri u Beču, jer je Vlada željela izbjeći polemiku koja bi vjerovatno nastala da su angažovani stručnjaci iz susjedstva. Glavno pitanje bilo je da li i kako treba dopuniti dotadašnja pravopisna rješenja. Osnovni principi revizije bili su da se zadrži dotadašnji Vuk-Daničićev fonetski pravopis, te da se ostavi

ravnopravnost latinice i ćirilice. Ipak, u svome pismu o reviziji pravopisa, Rešetar predlaže da se “za osnovu vijećanja uzme ona knjižica u kojoj su dosad najbolje sastavljena pravila fonetičkog pravopisa, a to je Broz-Boranićev Hrvatski pravopis (...)” i poziva da se “članovi ankete samo o tome izjasne, u čemu bi bilo zgodno da se odstupa od tih pravila i čime bi se ta pravila mogla upotpuniti” (Papić 1991: 80). Tim pozivanjem na revidirani Broz-Boranićev pravopis, tačnije njegovo peto izdanje iz 1911. godine, Vlada je “napravila najveći iskorak”, ali i te pravopisne odredbe “kao i sve mjere Vladine jezičke politike, bile su zasnovane na Vukovim i Daničićevim principima” (Šator 2005: 338). Naredba o reviziji pravopisa bila je objavljena u zvaničnom prosvjetnom glasilu *Školski vjesnik* 1912. godine i štampana je latinicom i ćirilicom.⁵ Na samome početku dokumenta kaže se da se revizija ima proslijediti “svima odjeljenjima zemaljske vlade, zatim svima oblastima, uredima, sudovima, zavodima i školama u zemlji” (RPC, 122).⁶ Ovo znači da je revizija trebala biti primijenjena u cjelokupnom javnom diskursu, dakle, svuda tamo gdje se upotrebljava standardni jezik. Zatim se navodi da je referentni normativni okvir za pravila iz revizije Broz-Boranićev pravopis: “Za ostalo mogu kao vođ u srpsko-hrvatskoj ortografiji dobro poslužiti pravila već gore pomenute Broz-Boranićeve knjige” (RPC, 126). Interesantno je da je ovaj dio dokumenta posebno potcrtan kao važan. Revizija se provodi “u svrhu stabilizovanja srpsko-hrvatskoga pravopisa u Bosni i Hercegovini(...)” (RPC, 123). Na kraju se ističe naredbodavni karakter dokumenta: “Gornja je naredba normativnoga značaja i bezuvjetno veže od dana kad se pojavi, sve bosansko-hercegovačke javne vlasti, urede, sudove, zavode i škole” (RPC, 126). Zanimljivo je da se ovdje samo spominje upotreba jezika u administrativnim vladinim

⁵ Latinični tekst revizije preštampan je pod naslovom *Revizija pravopisa srpsko-hrvatskog jezika* s datumom od 2. 9. 1912. u: Šipka 1999: 54–59, dok je ćirilični tekst revizije s istim naslovom, ali datumom od 20. 8. 1912. godine, preštampan kao prilog broj 3 u: Juzbašić 1973: 122–126. Tekst revizije, ali bez uvodnih i zaključnih napomena, već samo s pravilima, naveden je i u: Papić 1991: 80–82. Verzija teksta iz časopisa *Školski glasnik* od 17/30. 9. 1912. godine preštampana je kao prilog broj 5 u: Šator 2004: 230–235. Tekst ove verzije paralelno je štampan i latinicom i ćirilicom. Pravila su u sva četiri teksta identična, a mi ćemo se u ovom radu služiti ćiriličnim tekstom revizije, koji je Vlada najprije objavila.

⁶ Skraćenica RPC, u daljem tekstu znači: *Revizija pravopisa*, ćirilična verzija.

službama: školstvu, javnoj upravi, sudstvu, ali ne i u drugim sferama upotrebe standardnog jezika: kulturne institucije, izdavačke kuće i slično, što može biti značajan podatak za ovaj rad.

5. Struktura pravopisnih odredbi u *Reviziji*

Kad je riječ o samim pravopisnim pravilima koja dokument revizije propisuje, najprije treba reći da su ona data u trideset tačaka. Prva tačka govori o upotrebi pisama i kaže da “za obadva pisma, kojima se bilježi srpsko-hrvatski govor, vrijedi isti pravopis” (RPC 1, 123).⁷ Drugim riječima, potvrđuje se ravnopravnost upotrebe latinice i ćirilice, što je bio jedan od osnovnih postulata austrougarske jezičke politike. Ostala pravopisna pravila govore o: pisanju riječi stranog porijekla, sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi, pisanju velikog slova, pisanju pojedinih glasova i grupa glasova, pitanjima grafije, rastavljanja riječi na kraju reda te interpunkciji. Kao što se vidi, dokument revizije obuhvatio je svu pravopisnu materiju koju i danas možemo naći u pravopisnim priručnicima. To govori o cilju austrougarske Vlade da potvrdi svoj dotadašnji angažman u smislu donošenja cjelovitih pravopisnih rješenja koja bi zadovoljila sve korisnike standardnog jezika u BiH, imajući u vidu složenu međunacionalnu situaciju. Revizija je imala cilj da djeluje integrirajuće. Kad je riječ o pisanju riječi stranog porijekla, o tome se u *Reviziji* kaže da te riječi “treba i u latinici pisati fonetski. Isto vrijedi i za nova tuđa vlastita imena upotrebljavajući latinicu; no u tom se slučaju najprije fonetski napisanom imenu ima u zagradi dodati riječ u etimološkom pravopisu. I kada se upotrebljava ćirilica, treba da se u zagradi dometne riječ napisana prvotnom ortografijom, a latinskim pismenima” (RPC 5, 123). Ovo znači da se kod pisanja riječi stranog porijekla i u latinici i u ćirilici podvlači fonetski karakter pravopisa srpsko-hrvatskog jezika. Kod pisanja riječi grčkog i latinskog porijekla direktno se upućuje na Broz-Boranićev pravopis: “Nominativ jednine grčkih i

⁷ Skraćenića RPC 1, 123 u daljem tekstu znači: *Revizija pravopisa*, ćirilčna verzija, tačka 1, stranica 123 u Juzbašić 1973.

latinskih riječi ima se u glavnom svršavati prema pravilima, što su formulirana u ‘Hrvatskom pravopisu’ dra Ivana Broza, priređenu od dr. D. Boranića, peto izdanje, §§ 259–304”, ali govori i o tome da će neki oblici biti pisani drugačije od rješenja iz tog pravopisa: “U opreci sa Broz–Boranićem neka se dalje piše **Aspazija** i sl., a ne **Aspasija**” (RPC 6, 123). O pisanju stranih riječi govori i sljedeće pravilo: “Kod tuđih riječi na dva suglasnika, od kojih je prvi **k**, **n** ili **r**, a drugi **t**, može se pomično **a** umetati, a može ostati i bez njega, ako se riječ može ovako dobro izgovoriti: **objekat**, **subjekt**” (RPC 22, 125). Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi reguliše se nekolikim pravilima iz *Revizije*. Najprije se govori o sastavljenom pisanju oblika futura I u latinici: “Glagolski oblik za buduće vrijeme ima se dakle i u latinici pisati fonetski, te prema tome: **činiću**, a ne **činit ću**; **dovešću**, a ne **dovest ću**” (RPC 1, 123). Isto važi i za pisanje oblika pomoćnog glagola biti: “I glagol **neću**, **nećeš** itd., ima se pisati zajedno kao jedna riječ” (RPC 4, 123). Ovo također potvrđuje opredijeljenost za Vuk–Daničićevska pravopisna rješenja. O pisanju priloga i veznika govore dva pravila: “Kompleksne riječi, koje izražavaju zajedno samo jedan jedini priložni pojam, valja i pisati zajedno, n. pr. **napose**, **ubuduće**” (RPC 3, 123), a pisanje veznika propisuju dva pravila: “**I ako** u značenju **premda** piše se rastavljeno, jer bi inače nastao hijat” (RPC 24, 125), a također i ovo pravilo: “Rastavljeno se pišu riječi: **ne samo**, **na pamet**, **kano da**, **kao što**, **a to**” (RPC 25, 125). Ova rješenja slična su današnjim, izuzme li se predstandardni oblik **kano da**, koji je danas savremeni poredbeni veznik *kao da*. O sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi govori i pravilo 26: “**Vaskolik** i **svakolik** u nominativu se piše zajedno, u ostalim oblicima rastavljeno, ako se mijenjaju oba dijela; zajedno ako se mijenja drugi dio” (RPC 26, 125). Sastavljeno se pišu i oblici superlativa, što je dijelom istovjetno s današnjom normom: “U superlativu piše se **naj** zajedno sa komparativnim oblikom, rastavljeno samo tada, kad ovaj potonji počinje sa **j**: **najveći**, **naj jači**” (RPC 15, 124). Pisanju velikog slova posvećena je pažnja u dokumentu o reviziji pravopisa, posebno pisanju višečlanih imena. Vlastita imena pišu se velikim slovom: “Ima se pisati **Husejin**, a ne **Husein**; **Vojislav**, ne **Voislav**; uz **Mihajlo** treba pisati **Mihajilo**, ne **Mihailo**” (RPC 27, 125), a pisanje višečlanih imena regulisano je na

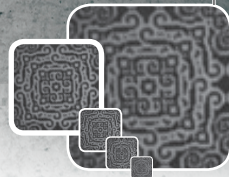

sljedeći način: “Složena vlastita imena, kojima se svaki dio smatra i osjeća kao samostalni pojam (i ima svoj naglasak), neka se pišu rastavljeno, u obratnom slučaju zajedno, dakle: **Suho Polje, Banja Luka, Vrhbosna**” (RPĆ 7, 124). Ova odredba u skladu je i s današnjom pravopisnom praksom. Sljedeća pravila regulišu pisanje višedečnih naziva: “Nazivi za urede, institucije, zavode, i.t.d. (ministarstvo, zemaljska vlada, sabor, univerzitet i.t.d.) imaju se pisati malim početnim slovima, osim u onim rijetkim slučajevima, gdje bi se radilo jedino o naslovu” (RPĆ 8, 124), odnosno: “Ako se naslov sastoji od više riječi, ima se samo prva pisati velikim početnim slovom, n. pr. **Hrvatski klub, Veliki upravni i prosvjetni savjet**; samo kad je koja od ostalih riječi u naslovu upotrijebljena u prenesenom smislu, onda treba i nju pisati velikim pismenom n. pr. **Srpska Riječ** (novine)” (RPĆ 9, 124). I ova pravila uglavnom su u skladu s današnjim pravopisom, osim pisanja naziva novina. Upotreba apostrofa regulisana je dvama pravilima: “Kada **ije**, koje je nastalo od praslav. ě u pjesmi vrijedi kao jedan slog, ispisaće se potpuno, dakle: **lijep**, a ne **P’jep**” (RPĆ 13, 124), odnosno kod pisanja oblika infinitiva: “Ako u nastavku infinitiva nema pismena **i**, onda ne treba bilježiti apostrofom, dakle **dolazit**, a ne **dolazit’**” (RPĆ 21, 125). Ova odredba posebno je zanimljiva zato što u Mulabdićevom jeziku, ali i u jeziku ostalih latiničnih pisaca ima dosta šarenila u pogledu pisanja oblika infinitiva. Najkrupnije promjene *Revizija pravopisa* donosi na planu grafije, posebno kad je riječ o latinici. To pitanje regulišu dva pravila: “Za glas koji se u ćirilici bilježi znakom Ъ, ima se unaprijed u latinici upotrebljavati precrtano latinsko **d** (**đ**), te će se odsad pisati **đaci, također**, a ne više **gjaci, takogjer**” (RPĆ 19, 125). Ova odredba predstavlja promjenu u odnosu na dotadašnju praksu i Vuletićevu normu jer je u *Gramatici* iz 1890. zadržan digraf **gj** za **đ**. Promjeni se vjerovatno pristupilo zbog činjenice da je to pitanje na isti način riješeno i u Hrvatskoj, gdje je bilo dosta bure zbog pisanja slova **đ**. O grafiji govori i dvadeseto pravilo *Revizije*: “Za glasove, koji se u ćirilici bilježe znakovima Љ, Њ, Џ, u latinskom se pismu imaju i nadalje upotrebljavati složena pismena **lj, nj, dž**” (RPĆ 20, 125). O bilježenju riječi s glasovnim pojavama govore sljedeća pravila: “Glasovne grupe **ts, ds, tš, dž**, pisaće se bez promjene, dakle: **bogatstvo, ljudski**,

kadšto” (RPC 10, 124), zatim pisanje riječi s promjenom po mjestu tvorbe: “**S** i **z** u kompozitima pred **lj** i **nj** pred **lje** i **nje** (...) prelazi u palatale **š** i **ž**. Ima se dakle pisati **šljeme**, a ne **sljeme**, **ižljubiti**, a ne **izljubiti**” (RPC 12, 124). Ova odredba također korespondira s Vuletićevom normom, dok je u odnosu prema današnjim pravopisnim rješenjima predstandardna. Gubljenje suglasnika isto je regulisano kao i kod Vuletića i kao što je regulisano danas: “(...) imaju pismena **t**, **d** ispadati ispred **c**, koje je nastalo od **k**: **umeci**, a ne **umetci**” (RPC 11, 124). I ovo pravilo potcrtava fonetski karakter pravopisnih odredbi u *Reviziji*. Kad je riječ o pisanju refleksa “jata” u grupi s *r*, kaže se sljedeće: “O zamjeni za prasl. *ě* iza *r* u kratkim slogovima, vrijedi pravilo da se piše samo *e*, ako ispred *r* ima još suglasnik, a je ako takova suglasnika nema: **bregovi**, **grešnik**, **vremena**, **uvreda**, **strelimice**, ali **rječica**, **rječnik**, **rješavati**” (RPC 17, 125). Ova pravila korespondiraju s Vuletićevom normom, a jednim dijelom i s današnjim pravopisnim rješenjima. Isti je slučaj i s riječima **sreo**, **vreo**, **zreo**, **sjeo**, **jeo** i sl. (RPC 18, 125). Pitanje interpunkcije reguliše posljednje pravilo u *Reviziji*, gdje se kaže: “Pravila o interpunkciji ostaće kao i dosad; zapeta će se dakle metati u glavnom prema gramatičkom, ne prema logičkom sastavu rečenice” (RPC, 30, 126). To znači da je *Revizija* “potvrdila upotrebu gramatičke interpunkcije, uglavnom po ugledu na njemačku” (Šator 2004: 197). U ovom pregledu strukture odredbi *Revizije pravopisa* nisu zastupljena sva pravila, a o dokumentu *Revizije* može se još pisati s aspekta pojedinih pravopisnih rješenja, zatim samog jezika teksta *Revizije*, gdje se još mogu naći određene predstandardne forme, gramatičke terminologije (npr. upotreba termina “prvi glagolski pridjev” u pravilu 16; dakle, ista terminologija kao kod Vuletića), no to izlazi iz okvira ovog rada.

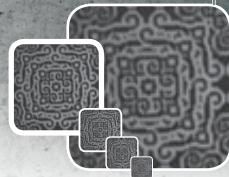
6. Pravopisni princip

Iako je još 1883. godine austrougarska vlast proklamovala fonetski pravopisni princip, koji se održavao u jeziku časopisa i jeziku pisaca, ipak su u korpusu vidljiva neka odstupanja od proklamovanih rješe-

nja. Generalno je prihvatljiva ocjena koju čitamo u literaturi da “jezik svih tadašnjih listova, bez obzira na to jesu li oni bili nacionalni ili Vladini, pokazuje znatnu ujednačenost, koja se prije svega ogleda u gotovo dosljednom poštovanju principa fonološkog pravopisa (...)” (Šator 2004: 149). Odstupanja su zapravo više vezana za jezik pisaca, odnosno književnih djela koja su štampana kao posebna izdanja. Ova ocjena može se primijeniti i na Mulabdićev roman *Nova vremena*. Interesantno je da u jeziku ovog romana ima odstupanja od fonetskog pravopisnog principa, iako je roman štampan 1914. godine, dakle u vrijeme kada je fonetski pravopis već odavno bio nametnuto rješenje. Drugo što je interesantno jest da se odstupanja javljaju i nakon što je taj princip bio dvaput normiran: najprije u Vuletićevoj *Gramatici* 1890, a potom i dodatno potvrđen rješenjima iz *Revizije pravopisa* 1912. Istina, nije riječ o velikom broju primjera, ali odstupanja su ipak prisutna, što može značiti dvoje: ili da pisac nije pregledao rukopis prije štampanja (što je teško pretpostaviti za pedantnog i vrijednog Mulabdića), ili da je tekst redigovala neka urednička ruka u Kalajdžićevoj izdavačkoj kući (što je teško dokazati danas). Razlike između dva izdanja teksta, u kojima se vide odstupanja od fonetskog pravopisa, ilustrujemo sljedećim primjerima: u trećem poglavlju romana nailazimo na oblik imenice *sudac*: interesantno je da se i u časopisu i u knjizi upotrebljava isti oblik te riječi čak dva puta u istom poglavlju, a u časopisu na istoj stranici teksta: “Zar, gospogja **sudčevica**-ozva se hanuma...” (NVK, 32), odnosno: “(...) ja sam bila i u **sudčevice** i u predstojnikovice...” (NVK, 34), a u časopisu istovjetne rečenice: “Zar, gospogja **sudčevica**-ozva se hanuma...” (NVČ, 49), “(...) ja sam bila i u **sudčevice** i u predstojnikovice...” (NVČ, 49). U normativnim priručnicima stanje je sljedeće: kod Vuletića, ova riječ data je kao ispravna u obliku **suče**, mjesto **sudče**, što pripada etimološkom pravopisu (*Gramatika* 1890: 21), a u *Reviziji pravopisa*, pravilo 11 kaže da “imaju pismena **t** i **d** ispadati ispred **c** (...)”, te da “valja pisati **umeci**, a ne **umetci**” (RPČ 11, 124). Ovaj primjer pokazuje da su oba pravopisna rješenja bila ista u vrijeme izdavanja časopisa i knjige, ali da u praksi nije ispoštovano to pravopisno pravilo, već da su u tekstu romana ostaci etimološkog pravopisa. Sljedeći primjeri odstupanja

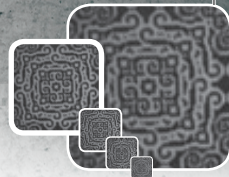
od pravopisa jesu u grupi **ds**, koja se u tekstu romana piše kao **ts**: “(...) pa će on **otsad** biti u tom i vodit brigu za sve” (NVK, 36), odnosno: “(...) a da ti meni radiš i **otsele** ama pod ajluk, jer sam i onog užo tako?” (NVK, 36). U časopisnom izdanju isti su oblici: “(...) pa će ti on **otsad** biti u tom i vodit brigu za sve” (NVČ, 50), odnosno: “(...) a da ti meni radiš i **otsele** ama pod ajluk, jer sam i onog užo tako?” (NVČ, 50). Kod Vuletića, sudeći prema primjeru iz *Gramatike*, ostaje **ds** (v. primjer u poglavlju “Prilozi vremena”, gdje nalazimo na riječ *odsele*; Gramatika 1890: 125), a *Revizija* također kaže da “glasovne skupine **ts**, **ds**, **tš**, **dš** pišaće se bez promjene (...)” (RPC 10, 124). Značajno je reći da ove rečenice nalazimo u govoru likova, a Mulabdić je poznat kao pisac u čijim djelima je jezička karakterizacija lika važna crta književnog postupka. U govoru pisca, pak, nalazimo na čuvanje grupe **ds**, dakle na fonetski pravopis: “Tako su redom išli od šljive do šljive, jedni **odsijecali** suhe grane (...)” (NVK, 75), odnosno u časopisu: “Tako su redom išli od šljive do šljive, jedni **odsijecali** suhe grane (...)” (NVČ, 98). Sljedeći primjer također potvrđuje prisustvo oblika etimološkoga pravopisa u tekstu romana, ali samo u tekstu posebnog izdanja; i ovaj put riječ je o govoru likova: “(...) ako bog da kad se tamo na proljeće posao **odpočne** (...)” (NVK, 45). U časopisu na istom mjestu nailazimo na oblik fonetskog pravopisa: “(...) ako Bog da, kad se tamo na proljeće posao **otpočne** (...)” (NVČ, 66). U govoru pisca opet nailazimo na fonetski pravopis i u knjizi i u časopisu: “(...) ama ga veselilo, što je tako **otpoče**o posao (...)” (NVK, 53), odnosno u časopisu: “(...) amo ga veselilo, što je tako **otpoče**o posao (...)” (NVČ, 81). Primijetne su i štamparske greške koje su se potkrale tokom priređivanja teksta knjige. Sljedeći primjeri također pokazuju etimološki pravopis u govoru likova u knjizi: “A **odkud** vi to danas amo, knežu?” (NVK, 60), a u časopisu riječ je napisana fonetski: “A **otkud** vi to danas amo, kneže?” (NVČ, 82), odnosno: “A **odkud** ti znade za me? Upita slugu idući” (NVK, 67), a u časopisu opet fonetski: “A **otkud** ti znade za me? Upita slugu idući” (NVČ, 97). Primjećujemo i vjerovatno štamparsku grešku u tekstu knjige, kod oblika vokativa jednine imenice *knez*, dok je u časopisnom izdanju taj oblik napisan u skladu s Vuletićevom normom (v. poglavlje

“Vokativ jednine”, gdje stoji oblik *knez-kneže*, Gramatika 1890: 46). Međutim, ima i primjera kada se oblici etimološkog pravopisa nalaze u govoru pisca i u časopisnom izdanju i u knjizi. Takav je slučaj s glagolom *raščistiti*, koji se tako ne piše u izdanjima: “(...) i treba jedno da bude pomislio beg-i treba da se **raščisti**“ (NVK, 89), odnosno u časopisu: “(...) i treba jedno da bude-pomislio beg-i treba da se **raščisti**” (NVČ, 130). Nejednako pisanje primjećujemo i u slučajevima kad je imenica dio sintagme. Takav slučaj našli smo u završnom dijelu romana, u pisanju oblika imenice *ženidba*, gdje dolazi do interesantne situacije: etimološko načelo nalazimo na stranicama časopisa, a fonetsko u knjizi: “(...) i hanuma je bila oprezna i lukava pa šutila za **ženidbu** sinovsku (...)” (NVK, 95), a u časopisu rečenica glasi: “(...) i hanuma je bila oprezna i lukava pa šutila za **ženitbu** sinovsku (...)” (NVČ, 146). Inače, ta riječ je dosta frekventna u tom dijelu teksta, pa se gotovo uvijek i u časopisu piše u obliku *ženidba*, što opet može upućivati na štamparsku grešku. U ostalom dijelu teksta uglavnom je poštovan fonetski pravopisni princip. Kad je riječ o ovome segmentu pravopisne norme u ova dva izdanja teksta romana *Nova vremena*, zaključujemo da je pisac i ovaj tekst pisao fonetskim pravopisom, što je karakteristika ukupnog Mulabdićevog jezičkog izraza, ali da su u tekstovima prisutna odstupanja koja se tiču upotrebe etimološkog pravopisa u nekim oblicima. U pojavljivanju odstupanja nema nekih zakonitosti jer se ona nalaze i u časopisnoj verziji teksta i u tekstu kao posebnom izdanju. Nekada su ona rezultat piščeva književnog postupka (jezička karakterizacija lika; zbog toga što su oblici etimološkog pravopisa česti u govoru likova), nekada rezultat štamparske greške (jedan usamljen etimološki oblik u časopisnoj verziji teksta pored više fonetskih), a nekad se nalaze i u govoru pisca u obje verzije teksta romana. Ispitivanje i ovog dijela Mulabdićevog korpusa potvrdilo je piščevu opredijeljenost ka fonetskom pravopisu, ali i činjenicu da je i u to vrijeme bilo dosta lutanja u upotrebi pravopisnih rješenja u praksi.

7. Grafija

Na planu grafije razlikuju se normativni priručnici u vrijeme objavljivanja romana u časopisu i kao zasebne knjige. To se posebno odnosi na pisanje glasa **đ**. Poznato je da se taj glas u Vuletićevoj gramatici pisao kao digraf **gj** (up. Gramatika 1890: 5), dok tačka 19 *Revizije pravopisa* kaže sljedeće: “Za glas, koji se u ćirilici bilježi znakom Ѓ, ima se unaprijed u latinici upotrebljavati precrtano latinsko d (đ), te će se odsad pisati **đaci, također**, a ne više **gjaci, takogjer**” (RPĆ 19: 125). To je posvjedočeno i u lingvističkoj literaturi, gdje se kaže: “U latiničnoj grafiji *Gramatika* i dalje zadržava oblike sa **gj**, odnosno **dj**, za **đ**, što će biti tek otklonjeno u *Reviziji pravopisa* 1912.” (Šator 2004: 137). Ovo znači da je *Revizija pravopisa* riješila i ovo grafijsko pitanje, koje je bilo kamen spoticanja, posebno u Hrvatskoj. Opet treba napomenuti da je zapravo prihvaćeno rješenje koje je usvojeno u Hrvatskoj, a kodifikovano u Brozovu pravopisu 1892. godine. Međutim, u izdanjima Mulabdićeve knjige stanje je drugačije. Već na samom početku romana u prvom poglavlju, vidimo da se ova pravopisna odredba iz *Revizije* ne poštuje, već se **đ** i dalje piše kao digraf: “(...) a ‘vamo nekako **hrgjavo**...” (NVK, 4); zatim nekoliko redova poslije: “Kad vrijeme **dogji** da se otuče žito i proda, kad treba da mu je najbolja **prohogja**, onda cijena ni bud što.” (NVK, 4). U časopisnom izdanju u sve tri ove riječi napisani su digrafi: **hrgjavo, dogji, prohogja** (NVČ, 1), što je i logično, s obzirom na to da digrafsko rješenje preporučuje Vuletićeva gramatika. Ovaj primjer pokazuje da se u tekstu knjige nisu poštovala tada važeća pravopisna rješenja, dok je tekst u časopisu bio odštampan u skladu s tada važećom normom. U drugom poglavlju knjige opet je primjer sa **gj**: “(...) a sve drugo je nekako **potvrgjivalo** tu potrebu” (NVK, 17), odnosno u časopisu: “(...) a sve drugo je nekako **potvrgjivalo** tu potrebu” (NVČ, 18). Isti slučaj je i na početku trećeg poglavlja romana: “I Huseinbeg hodao-**izmegju** tih osoba (...)” (NVK, 28), odnosno u časopisu: “I Huseinbeg hodao **izmegju** tih osoba (...)” (NVČ, 34). Jedina je razlika u upotrebi crtica, koje ima u knjizi, a nema u časopisu. Ovaj primjer može poslužiti kao dokaz da je neko uređivao tekst romana prije objavljivanja kao zasebne knjige, ili da je u časopisu tekst lektorisan prije štampanja,

te da u knjizi nije samo preštampan tekst iz časopisa bez izmjena. Pošto nemamo uvid u originalni piščev rukopis, ne možemo tvrditi šta je bilo piščevo opredjeljenje. Dalje u tekstu trećeg poglavlja knjige bilježimo i slučaj kada se poštuje odredba *Revizije* i **đ** se piše kao jedno slovo: “Istom je Huseinbeg ušao u harem, sio na minder pa se upravo spremao da priča hanumi za taj **dogadžaj** (...)” (NVK, 31). U časopisu je u istom primjeru ostao digraf, što znači da se poštovala tada važeća norma: “Istom je Huseinbeg ušao u harem, sio na minder pa se upravo spremao da priča hanumi za taj **dogagjaj** (...)” (NVČ, 49). Pisanje **đ** kao jednog slova nalazimo i u još jednom primjeru iz trećeg poglavlja knjige: “(...) cipelice kao **rođene** (...)” (NVK, 32), dok je u časopisu i ovdje digraf: “(...) cipelice kao **rogjene** (...)” (NVČ, 49). Ovi primjeri također potvrđuju da je neko uređivao tekst knjige prije štampanja. I na početku četvrtog (i posljednjeg) poglavlja u knjizi piše se digraf **gj**: “(...) ugleda on čaršijom **gospogju** svog upravitelja” (NVK, 43), a isto je i u časopisu: “(...) ugleda on čaršijom **gospogju** svog upravitelja” (NVČ, 65). U četvrtom poglavlju bilježimo još jedan način pisanja glasa **đ**. Ovaj put se radi o digrafu **dj**: “Beg sada bio ponosit, češće se **vidjao** u čaršiji (...)” (NVK, 76), dok je u časopisu **gj**: “Beg sada bio ponosit, češće se **vigjao** u čaršiji (...)” (NVČ, 113). Navest ćemo i primjer gdje se digraf **dj** nalazi i u tekstu knjige i u tekstu u časopisu: “Tako se radilo po nešto prvih dana, dok u to osvanu i **nedjelja**” (NVK, 72), odnosno u časopisu: “Tako se radilo ponešto prvih dana, dok u to osvanu i **nedjelja**” (NVČ, 98). Ovaj primjer pokazuje da u tekstu knjige nisu poštovana ni rješenja iz Vuletićeve gramatike, ni iz dokumenta *Revizije pravopisa*, već da je napisan treći način, kojim je pisac pisao i u prvom izdanju romana *Zeleno busenje*. U ostatku teksta romana uglavnom je napisan digraf **gj**. Zaključujemo da, kad je riječ o ovoj jezičkoj karakteristici u različitim izdanjima romana *Nova vremena*, nema jedinstvenog načina pisanja. Uglavnom se i u časopisu i u knjizi poštuju rješenja iz gramatike, te se preferira digrafsko bilježenje glasa **đ**, naročito digrafom **gj**. Od tog generalnog pravila pronađena su dva izuzetka: jedan (pisanje jednim slovom **đ** u knjizi), što je bilo u skladu s odredbama *Revizije*, a drugi pisanje digrafom **dj**, što je opet dijelom u skladu s Vuletićevom normom. Primjećujemo da se važeći pravopis dosljednije primjenji-

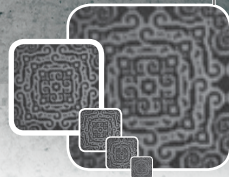
vao u časopisnoj verziji teksta romana, dok u tekstu knjige nije bilo poštovanja odredbi iz *Revizije pravopisa*. Sve ovo govori da je tekst knjige dosta pravopisno neujednačen i nije dobro uređen.

8. Pisanje afrikata

U tekstu knjige nalazimo primjere nerazlikovanja afrikatskog para č-ć, što je neobično za Mulabdića. U literaturi se gotovo dosljedno navodi da je Mulabdić jedan od onih latiničnih pisaca koji su dobro razlikovali afrikatske parove. Tako L. Nakaš, analizirajući jezički izraz pisaca austrougarskog perioda, na primjeru 17 Mulabdićevih tekstova, uglavnom objavljenih početkom XX vijeka u časopisu *Behar*, zaključuje da je “Mulabdić ove glasove dobro razlikovao”, te napominje da bi “samo uvid u rukopisne primjerke djela mogao dati tačnu sliku o ovoj pojavi kod pojedinih pisaca”.⁸ Slično zaključuje i M. Arnaut, na osnovu jezičke analize pripovijetke *Bijela medžidija*, objavljene u listu *Behar* 1900. godine. On kaže da kod ovog pisca “nema miješanja ni zamjene pojedinih afrikata, što pokazuje da je Mulabdić veoma dobro poznao i razlikovao ove slivene glasove” (Arnaut 2004: 59). Iako je u oba ova primjera ispitan mali dio korpusa Mulabdićevih tekstova, na sličan zaključak nailazi se i ako se pogleda materijal romana *Zeleno busenje*, gdje je također pisac iskazao sigurnost u razlikovanju ovog afrikatskog para. Kad je riječ o *Novim vremenima*, zabilježili smo 14 primjera nerazlikovanja afrikatskog para č-ć. Interesantno je reći da su ovi primjeri zabilježeni u III i IV poglavlju romana, na susjednim stranicama teksta. Za razliku od teksta knjige, u časopisnom izdanju nema grešaka u razlikovanju ovih afrikata. Navest ćemo primjere kao ilustraciju:

- a) “To zaista more-doćeka sad i Alijaga” (NVK, 41), odnosno u časopisu: “To zaista more-, doćeka sad i Alijaga” (NVČ, 50);

⁸ Citati preuzeti iz rada Lejle Nakaš *Književnojezički izraz Bošnjaka u austrougarskom periodu (na primjeru beletrističkog stila)*. Rad se nalazi na internet-stranici www.bosnjaci.rs.

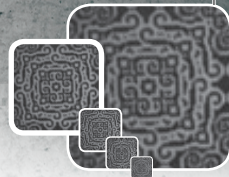
- b) “Molila sam gospodina učitelja da ih primi (...)” (NVK, 43), odnosno: “Molila sam gospodina učitelja da ih primi (...)” (NVČ, 65);
- c) “Ali Huseinbegovici koljenovički bijaše samo jedno pred očima” (NVK, 46), odnosno: “Ali Huseinbegovici koljenovički bijaše samo jedno pred očima” (NVČ, 66);
- d) “(...) Hašimbeg zamako u čaršiju veseo i ushićen (...)” (NVK, 46), odnosno: “(...) Hašimbeg zamako u čaršiju veseo i ushićen (...)” (NVČ, 66);
- e) “Pa će na jedan put s kraja bašće” (NVK, 47), odnosno: “Pa će na jedanput s kraja bašće” (NVČ, 66);
- f) “Nije se u prvi čas mogo da snagje (...)” (NVK, 50), odnosno: “Nije se u prvi čas mogo da snagje (...)” (NVČ, 66);
- g) “(...) samo čekao, da se počne opremat na počinak (...)” (NVK, 50), odnosno: “(...) samo čekao, da se počne spremat na počinak (...)” (NVČ, 66);
- h) “(...) to se sve jednog dana poredalo na dva tabaka, pokrilo boščom (...)” (NVK, 51), odnosno: “(...) to se sve jednog dana poredalo na dva tabaka, pokrilo boščom (...)” (NVČ, 66);
- i) “A ako im kažu drukčije, šta ćeš onda?” (NVK, 61), odnosno: “A ako im kažu drukčije, šta ćeš onda?” (NVČ, 82);
- j) “Beg odmah prepozna slugu svog, pa u čudu upita: šta hoćeš?” (NVK, 67), odnosno: “Beg odmah prepoznade slugu svog, pa u čudu upita: šta hoće?” (NVČ, 97);
- k) “Ćudim se evo i ja i još ne znam, zašto deblo nije zgrnuo” (NVK, 79), odnosno: “Ćudim se evo i ja i još ne znam, zašto deblo nije zagrnuo” (NVČ, 113);

- l) “Ne samo, što je bio zadovoljan već čak u njemu je volja tako oživila (...)” (NVK, 82), odnosno: “Ne samo, što je bio zadovoljan već čak u njem je volja tako oživila (...)” (NVČ, 114);
- m) “Sjutri dan se upregla druga dva maconje pod drljaču (...)” (NVK, 84), odnosno: “Sjutri dan se upregla druga dva maconje pod drljaču (...)” (NVČ, 114);
- n) “(...) a beg počni ovo, skoči na ono (...)” (NVK, 85), odnosno: “(...) a beg počni ovo, skoči na ono (...)” (NVČ, 129).

Analizirajući ove primjere zaključujemo da je, gledajući cjelokupni tekst romana, nerazlikovanje afrikatskog para č-ć prisutno na manjem odsječku teksta, što bi moglo govoriti o dvije stvari: prvo, potvrditi da je Mulabdić i u ovom tekstu dobro razlikovao ovaj afrikatski par, što vidimo i iz samih primjera u kojima se nalaze riječi s afrikatama, gdje je jedna napisana s razlikovanjem afrikata, a druga bez razlikovanja afrikata. Drugo što se može pretpostaviti na osnovu ovih primjera jeste da priređivač teksta knjige nije razlikovao afrikate, što se može tvrditi i na osnovu razlika i u drugim dijelovima rečenice (drugačiji oblici pojedinih riječi, različite rečenične formulacije u izdanjima i sl.). U primjerima su zastupljene i promjenljive i nepromjenljive riječi, a od 14 primjera, pet je u vezi s govorom lika, a ostatak u vezi s govorom pisca. Ova činjenica također ide u prilog argumentu da je tekst knjige uređivan i prepravljn, jer je kod Mulabdića uobičajeno da se odstupanja od norme nalaze u dijelu teksta koji pripada govoru likova, jer je govorna karakterizacija lika značajan književni postupak u djelima ovog pisca. U časopisnom izdanju djela, afrikatski par č-ć dosljedno se razlikuje, što može govoriti o piščevu jezičkom izrazu s jedne strane, a s druge o pažnji urednika i lektora u časopisu *Nada*.

9. Pisanje refleksa glasa *jat*

Građa romana *Nova vremena* pokazuje dosta šarenila kad je riječ o pisanju riječi s refleksima starog glasa “jat”. Frekventnije su riječi

s kratkim slogom, odnosno refleksom *je*, čak i na mjestima gdje bi trebalo biti *ije*. U tom pogledu razlika između knjige i časopisa je očigledna: u časopisu je tu dosljedno dugi refleks. Međutim i od tog pravila ima odstupanja. Kad je riječ o kratkom refleksu “jata”, zapažamo sljedeće tendencije u izdanjima romana: a) kratki refleks i u knjizi i u časopisu; b) kratki refleks u knjizi, a dugi u časopisu, c) predstandardni oblik i u knjizi i u časopisu, d) standardni oblik i u knjizi i u časopisu. Sve ovo ćemo ilustrovati primjerima.

- a) Kratki refleks dosljedno i u jednom i u drugom izdanju

“Hašimbeg se nekako u zadnje vrijeme rijetko vigja kod kuće, **primjetio** beg u sebi.” (NVK, 45)

“Hašimbeg se nekako u zadnje vrijeme rijetko vigja kod kuće, **primjetio** beg u sebi.” (NVČ, 65)

- b) Predstandardni oblici i u knjizi i u časopisu

“Kako je u selu, kako vam se **svidilo**?” (NVČ, 53)

“Kako je u selu, kako vam se **svidjelo**?” (NVČ, 81)

“U taj mah je potrebno bilo, kako se samo **zaželiti** može.” (NVK, 55)

“U taj mah je potrebno bilo, kako se samo **zaželiti** može.” (NVČ, 82)

Ovaj niz primjera pokazuje da su predstandardni oblici bili prisutni i u časopisu i u knjizi, iako je prvenstveno časopis *Nada* vodio računa o poštovanju jezičke norme.

- c) Kratki refleks u knjizi, a dugi u časopisu

“Ta begova **zapovjed** za subašu kao da sjeti hanumu nečeg (...)” (NVK, 88)

“Ta begova **zapovijed** za subašu kao da sjeti hanumu nečeg (...)” (NVČ, 130)

“(...) samo po njegovoj **zapovjedi**” (NVK, 37)

“(...) samo po njegovoj **zapovijedi**” (NVČ, 50)

“(...) to se nikako ni **procjeniti** ne da” (NVK, 87)

“(...) to se nikako ni **procijeniti** ne da” (NVČ, 129)

“On bijaše **uvjek** ljut (...)” (NVK, 104)

“On bijaše **uvijek** ljut (...)” (NVČ, 146)

“Te večeri **pripovjedalo** se po seoskim **sjelima** (...)” (NVK, 75)

“Te večeri **pripovijedalo** se po seoskim **sijelima** (...)” (NVK, 98)⁹

Ovi primjeri (a sličnih je mnogo više u knjizi, ali ih zbog ograničenog prostora ne navodimo) pokazuju da postoji nedosljednost u refleksima “jata” u izdanju knjige i u izdanju romana u časopisu. Drugo, riječ *zapovijed* pokazuje da se nedosljednosti javljaju i u različitim oblicima riječi. Treće, i ove nedosljednosti mogu biti signal da je neko uređivao tekst prije objavljivanja u Kalajdžićevoj biblioteci.

d) Standardni oblici i u knjizi i u časopisu

“Beg se nasmijao da je ovog **zaboljelo**.” (NVK, 61)

“Beg se nasmijao da je ovog **zaboljelo**.” (NVČ, 82)¹⁰

“(...) dok u to osvanu i **nedjelja**” (NVK, 72)

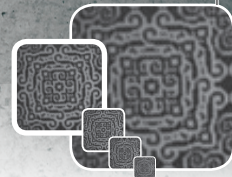
“(...) dok u to osvanu i **nedjelja**” (NVČ, 98)¹¹

Kad je riječ o primjerima s dugim refleksom “jata”, primjetna je ujednačenost između tekstova u časopisu i knjizi. Uglavnom se dugi refleks piše gdje mu je mjesto i u jednom i u drugom izdanju romana.

⁹ U prvom izdanju romana *Zeleno busenje* (Zagreb, 1898), u ovoj je riječi dugi refleks: “Kad bi došao natrag, **ispripovijedao** bi majci i bratu gdje je bio (...)” (str. 124).

¹⁰ U prvom izdanju *Zelenog busenja*, oblik ove riječi je s *-i*: “Najviše je **bolilo** što se on onako naglo odlučio, spremio i otišao (...)” (str. 100). Ovi primjeri pokazuju da se oblici pojedinih riječi razlikuju od izdanja do izdanja i da je ponekad teško utvrditi šta je zaista piščev jezički izraz bez pregleda samog originalnog rukopisa.

¹¹ U *Zelenom busenju* također lik nedjelja: “Osvanu **nedjelja**, dan mutan i oblačan (...)” (str. 85).

Odrični oblik pomoćnog glagola biti piše se sa *ije* i u knjizi i u časopisu: “Mi ti **nijesmo** ništa ni znali (...)” (NVK, 58), odnosno u časopisu: “Mi ti **nijesmo** ništa ni znali (...)” (NVČ, 82). Napominjemo da je ovdje riječ o govoru lika.

e) Pisanje refleksa “jata” u suglasničkoj grupi sa *r*

Ova jezička karakteristika spominje se u pravilima iz *Revizije* 1912. godine. Tako tačka 17 *Revizije* propisuje da se u grupi sa *r* piše *e* : bregovi, grešnik, vremena. U samom romanu i u ovoj karakteristici ima nedosljednosti. Najprije nalazimo na oblik **vremena**, koji je napisan u skladu s odredbama *Revizije pravopisa*: “Vidiš moj dobri beže, što su **vremena!**” (NVK, 6); isto je i u časopisu: “Vidiš moj dobri beže, što su **vremena**” (NVČ, 2). Riječ **grehota** također se piše na različite načine, u zavisnosti od konteksta u kojem se nalazi: u govoru lika u knjizi je oblik sa *e*: “Pa zar nije **grehota** a i ludo prosto da ti ne primaš korist sa svojih zemalja (...)” (NVK, 9). U časopisu na ovom mjestu nalazimo oblik sa *-je*: “Pa zar nije **grjehota** (...)” (NVČ, 2). U govoru lika u knjizi na drugom mjestu nailazimo na oblik sa *-je*: “Ako je **grjehota** razbijati kokošija jaja, ako je **grjehota** ubiti jazavca, jer ti ništi kukuruz, onda je i ovo **grjehota**.” (NVK, 75). Tako je isto i u časopisu (str. 98). Zabilježili smo i slučaj kad je u knjizi oblik sa *e* u govoru pisca: “Šta je tim učinio mladi beg, što je ovako tugju krivicu i to tako golemu **pogrešku** uzeo na se (...)” (NVK, 104), a u časopisu je lik sa *-je*: “Šta je tim učinio mladi beg, što je ovako tugju krivicu i to je taku golemu **pogrješku** uzeo na se (...)” (NVČ, 146). Zaključujemo da je u izdanju iz časopisa dosljedno u ovim primjerima oblik sa *-je*, dok u knjizi ima nedosljednosti. To znači da se ni u ovoj karakteristici ne prate odredbe *Revizije pravopisa*.

Generalno zapaženje bilo bi da se u ovim izdanjima romana *Nova vremena*, kad je riječ o pisanju refleksa “jata”, nailazi na mnoge nedosljednosti. One su prisutnije kod pisanja riječi s kratkim refleksom, gdje ima dosta predstandardnih oblika, dok je pisanje dugog refleksa dosta stabilizovano. U pogledu pisanja refleksa “jata” u suglasničkoj grupi sa *r*, stanje je ujednačeno u časopisu, dok nedosljednosti ima u knjizi.

10. Veliko i malo slovo

Pisanju velikog i malog slova ne posvećuje se jednaka pažnja u normativnim priručnicima značajnim za ovaj rad. U Vuletićevoj gramatici o ovom pitanju raspravlja se u poglavlju “Velika početna pismena”, a u literaturi se o tome kaže da je tu riječ “o prvom sistematskom normiranju u skladu s modernim pravopisima” (Šator 2004: 132).¹² S druge strane, u dokumentu *Revizije pravopisa*, svega su četiri tačke posvećene ovom pitanju: one govore o pisanju složenih vlastitih imena (tačka 7), zatim naziva za urede, institucije, zavode itd. (tačka 8), višestrukih imena naslova djela (tačka 9) te pisanju imena ljudi (tačka 27). Ova posljednja tačka donosi i način pisanja imena tipa Husein, Mihajlo, Vojislav i kaže između ostalog: “Ima se pisati **Husejin**, ne **Husein** (...)” (RPĆ 27, 125). Ova je odredba posebno za nas značajna jer se glavni junak Mulabdićeva romana zove Husein, pa je razumljivo da je ova vlastita imenica veoma frekventna u tekstu. Kad je riječ o načinu pisanja ovog imena, na osnovu analize tekstova romana, zaključujemo da se ono dosljedno piše u obliku **Huseinbeg**. Tako je i u tekstu u časopisu. To znači da se u tekstu romana iz 1914. godine ne poštuju odredbe *Revizije pravopisa*. Radi ilustracije, ovdje ćemo navesti po jedan primjer iz sva četiri poglavlja romana:

- I. “**Huseinbeg** je bio čestita starina (...)” (NVK, 5), odnosno u časopisu: “**Huseinbeg** je bio čestita starina (...)” (NVČ, 1).
- II. “**Huseinbega** su ono onaj dan morile misli, splelo mu se bilo mnogo koješta” (NVK, 17), odnosno u časopisu: “**Huseinbega** su ono onaj dan morile misli, splelo mu se bilo mnogo koješta” (NVČ, 18).
- III. “I **Huseinbeg** hodao - izmegju tih osoba (...)” (NVK, 28), odnosno: “I **Huseinbeg** hodao izmegju tih osoba (...)” (NVČ, 34).

¹² Ovdje je važno napomenuti da je ovo poglavlje *Gramatike* napisao D. Nemanić, a ne Vuletić, o čemu Šator piše: “(...) Nemanić je dodavao nove stranice. To je najprije vidljivo u poglavlju o pravopisu, jer je Nemanić donio novu stranicu u kojoj se govori o upotrebi velikog slova. Treba reći da je ovo prvi sistematski dat pregled upotrebe velikog slova” (Šator 2004: 121).

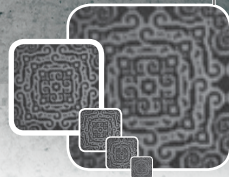
- IV. “Ona bijaše doduše žena gospodskog koljena ko i muž joj **Huseinbeg (...)**” (NVK, 45), odnosno u časopisu: “Ona bijaše doduše žena gospodskog koljena kao i muž joj **Huseinbeg (...)**” (NVČ, 66).

Ovi primjeri pokazuju da se isti način pisanja primjenjuje u različitim oblicima ove riječi. Od ovog dosljednog načina pisanja nailazimo na dva izuzetka. Prvi je na samom početku prvog poglavlja, gdje se piše oblik **Husejn**: “(...) pa ako i za kog, reko bi za **Husejnbeaga** i zakleo bi se, da sad eno gore u konaku svom lijepo i po tenhani na svom mehkom minderu počiva” (NVK, 3). U časopisu je ovdje napisan lik **Husein**: “(...) pa ako i za kog, reko bi za **Huseinbeaga** i zakleo bi se, da sad eno gore u konaku svom lijepo i po tenhani na svom mehkom minderu počiva” (NVČ, 1). Ovdje isto zaključujemo da nije poštovana *Revizija* u tekstu knjige, a kao razlog ovoj nedosljednosti možemo navesti pretpostavku da je tekst iz časopisa mijenjan prilikom pripremanja knjige za štampu. U to nas mogu uvjeriti i različite riječi koje se upotrebljavaju u ovim rečenicama u jednoj i drugoj varijanti teksta. Drugi je izuzetak na samom kraju romana, kada je štamparskom greškom i(li) ljudskim previdom u tekstu knjige navedeno ime **Huseinbeg**, dok u časopisu stoji **Hašimbeg**: “Sad nastade pravo velelje. **Huseinbeaga** na rukama da raznesu (...)” (NVK, 114), odnosno u časopisu bez štamparskih grešaka: “Sad nastade pravo veselje. **Hašimbega** na rukama da raznesu (...)” (NVČ, 162). Ovdje je vjerovatnije da treba stajati **Hašimbeg** jer se pred kraj romana upravo govori o njemu, a i ovaj primjer pokazuje koliko je bilo grešaka pri priređivanju romana kao posebnog izdanja, a koliko pažnje u tekstu romana u *Nadi*, koji je prvi štampan. I izvedeni oblici pišu se na isti način i u knjizi i u časopisu: “Veliko se veselje dogodilo u **Huseinbegovoj** kući” (NVK, 103), odnosno: “Veliko se veselje dogodilo u **Huseinbegovoj** kući” (NVČ, 146). Ostala vlastita imena i u knjizi i u časopisu pišu se u skladu s tadašnjom, a i današnjom normom: “**Sabitaga** je trgovac od starine, magaza ko šip; hoćeš **stambolske**, hoćeš **bečke** robe (...)” (NVK, 15), odnosno u časopisu: “**Sabitaga** je trgovac od starine, magaza ko šip; hoćeš **stambolske**, hoćeš **bečke** robe (...)” (NVČ, 18). Isto je i s geografskim imenima koja se također

pišu velikim slovom i u knjizi i u časopisu, u skladu s tadašnjom i današnjom normom: “Da vi, beže, vidite na priliku, eno u **Slavoniji**, pa u **Magjarskoj** (...)” (NVK, 11), odnosno u časopisu: “Da vi, beže, vidite na priliku eno u **Slavoniji**, pa u **Magjarskoj** (...)” (NVČ, 2). Imenica **Bog** piše se velikim slovom, u skladu s normom iz *Gramatike* (uporediti primjere: *Dao vam Bog svako dobro* ili *Bog s tobom, ženo*; *Gramatika* 1890: 36): “Vidjećeš ako **Bog** da, kad se u mene gdjegod sijelo sastane (...)” (NVK, 34). Isto tako je i u časopisu: “Vidjećeš, ako **Bog** da, kad se u mene gdjegod sijelo sastane (...)” (NVČ, 49). O pisanju velikog i malog slova u ovim izdanjima zaključujemo da nema nekih većih nedosljednosti, ali da u tekstu iz 1914. godine nije poštovan dokument *Revizije* u dijelu koji se odnosi na pisanje vlastitih imena, a u drugim segmentima poštovana je uglavnom norma iz *Gramatike*. Isto tako treba naglasiti i činjenicu da se i na primjeru ove karakteristike vidi mnogo bolja uređenost časopisne verzije teksta. Ipak treba napomenuti da sam tekst djela ne daje mnogo primjera iz oblasti pisanja velikog i malog slova, koja su tretirana u normativnim priručnicima i dokumentima (npr. pisanje imena ustanova, organizacija i sl.), što bi nas dovelo do još sigurnijih zaključaka kada je riječ o ovoj karakteristici. To je donekle i razumljivo jer se radi o književnoumjetničkom tekstu.

11. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

U ovoj oblasti posebno ćemo se osvrnuti na pisanje oblika futura I i pisanje priloga, zbog toga što su ove dvije jezičke karakteristike paradigmatične za uvid u onodobnu pravopisnu normu. Naime, obje norme relevantne za ovaj rad preporučuju za futur I sastavljeno pisanje: Vuletićeva gramatika kaže da se u ovom glagolskom obliku, ako pomoćni glagol dolazi iza infinitiva, “obje riječi zajedno pišu (...)” (*Gramatika* 1890: 87). Ovom karakteristikom bave se i tačke 2 i 4 dokumenta *Revizije pravopisa* iz 1912. U tački 2 kaže se da “glagolski oblik za buduće vrijeme ima se i u latinici pisati fonetski, te prema tome: **činiću**, a ne **činit ću** (...)” (*Revizija* 2, 123). Oblici pomoćnih glagola također se pišu kao jedna riječ (tačka 4 *Revizije*). U izdanjima

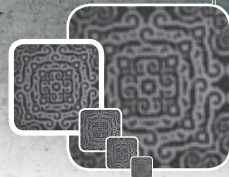
romana *Nova vremena* ove se odredbe ne poštuju dosljedno. Posebno se to odnosi na pisanje odričnih oblika pomoćnih glagola. To je vidljivo već u prvom poglavlju knjige: “(...) to vjerujte **ne će** biti dugo (...)” (NVK, 8), odnosno na istoj stranici: “(...) **ne će** li se pokoriti (...)” (NVK, 8). Istu situaciju nalazimo u časopisu: “(...) to, vjerujte, **ne će** biti dugo (...)” (NVČ, 2), odnosno drugi primjer s iste stranice: “(...) **ne će** li se pokoriti (...)” (NVČ, 2). S druge strane, u istom, prvom poglavlju romana, kod pisanja oblika futura I glavnih glagola, nalazimo na poštovanje tadašnje pravopisne norme i u časopisu i u knjizi: “Dogje li jesen, **oboriće** tu Huseinbegove kiridžije po pedesetak tovara suhe šljive (...)” (NVK, 16), odnosno na istoj stranici: “(...) **uvrijediće** trgovca nepovjerenjem (...)” (NVK, 16). Istu situaciju nalazimo u časopisnom izdanju romana: “Dogje li jesen, **oboriće** tu Huseinbegove kiridžije po pedesetak tovara suhe šljive (...)” (NVČ, 18), odnosno: “(...) **uvrijediće** trgovca nepovjerenjem (...)” (NVČ, 18). U sljedećem primjeru bilježimo i izuzetak od ovakvog načina pisanja futura I glavnih glagola: “(...) ali pravi poso **vodit će** upravitelj (...)” (NVK, 40), odnosno u časopisu: “(...) ali pravi poso **vodit će** upravitelj (...)” (NVČ, 50). Ove nedosljednosti objašnjavaju se činjenicom “da su procesi ujednačavanja pravopisnih odredbi u toku (...)” i da i u *Nadi*, kao i u svim tadašnjim časopisima “pravopisnih neujednačenosti ima dosta” (Šator 2004: 177). Ovakav način pisanja oblika futura I dosljedan je u cijelom tekstu romana u oba njegova štampana izdanja.

Pravopisne odredbe poštuju se kad je riječ o pisanju oblika superlativa pridjeva, gdje i Vuletićeva *Gramatika* i *Revizija* preporučuju spojeno pisanje. U tom pogledu *Revizija* pravi izuzetak, kad je riječ o pridjevima čiji komparativ počinje sa *-j*, pa preporučuje pisanje **naj jači**, **najveći** (*Revizija*, 15, 124), dok Vuletić također preporučuje spojeno pisanje: **najmarljiviji**, **najveći** (*Gramatika* 1890: 75). U romanu se poštuje takav način pisanja: “I on sam na se svalio **najviše** krivnju (...)” (NVK, 25), odnosno na istoj stranici: “(...) da mali beg izuču tu nauku, koja je zbilja za njegov **najprikladnija!**” (NVK, 25), odnosno u časopisu: “i on sam na se svalio **najviše** krivnje (...)” (NVČ, 34), odnosno: “(...) da mali beg izuču tu nauku koja

je zbilja za njegov **najprikladnija**” (NVČ, 34). Ovi oblici dosljedno se pišu sastavljeno, pa tako u posljednjem poglavlju romana čitamo ovaj primjer: “(...) kad je društvo u **najslagjem** razgovoru bilo (...)” (NVK, 113), odnosno u časopisu: “(...) kad je društvo u **najslagjem** razgovoru bilo (...)” (NVČ, 162). Ovo znači da se u ovoj karakteristici i u časopisnom izdanju romana, kao i u knjizi poštuje tadašnja pravopisna norma. Najviše nedosljednosti ima u načinu pisanja priloga. Zbog velikog broja primjera, ovdje ćemo navesti, po našem mišljenju, najtipičnije. Takav je slučaj s prilogom *najedanput*, gdje primjećujemo dva načina pisanja na jednoj stranici teksta romana: prvo rastavljeno “(...) poče on **na jedan put** hanumi (...)” (NVK, 44), odnosno primjer s iste stranice u knjizi, gdje se ista riječ piše sastavljeno: “Beg šutio, pa **najedanput** opet (...)” (NVK, 44). Treći način pisanja ove riječi u knjizi je ovaj: “Bašča-**najedan put** se sjetio (...)” (NVK, 79). U časopisu se prilog piše odvojeno, ali dosljedno na jedan način: “(...) poče on **na jedanput** hanumi (...)” (NVČ, 65), odnosno: “Beg šutio, pa **na jedanput** opet (...)” (NVK, 65). Slično je i s vrlo frekventnim prilogom *naposljetku*. U knjizi se on piše na dva načina: sastavljeno “(...) sa trojicom je **napošljetku** sam upravitelj pošao kroza šljivik (...)” (NVK, 74), odnosno rastavljeno: “(...) pa onda **na pošljetku**, vjerujte, isplati vam se (...)” (NVK, 11). U časopisu se ova riječ dosljedno uvijek piše rastavljeno: “(...) sa trojicom je **na pošljetku** sam upravitelj prošao kroza šljivik (...)” (NVČ, 98), odnosno: “(...) pa onda, **na pošljetku**, vjerujte, isplati se (...)” (NVČ, 2). Slično je i s drugim priložima (npr. u knjizi **u kratko**, a u časopisu **ukratko** i sl.). To sve govori da još uvijek ima dosta nedosljednosti i neprimjenjivanja pravopisnih pravila bez obzira na to što je austrougarska vlast različitim naredbama i akcijama pokušavala riješiti pitanje pravopisa u BiH i što više ga ujednačiti s pravopisnim tendencijama u Hrvatskoj i Srbiji.

12. Riječi s alternacijama

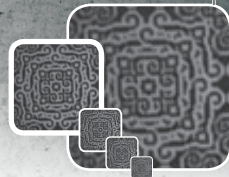
U normativnim priručnicima ovo pitanje riješeno je jedinstveno. Vuletićeva *Gramatika* propisuje da se “suglasnik s pred nepčanim

suglasnicima, osim pred **j** pretvara u **š**, a **z** u **ž**”, a navode se i primjeri **pošljedica**, **ražljutiti** (Gramatika 1890: 19). U dokumentu *Revizije pravopisa* pravilo je isto: “**S** i **z** u kompozitima pred **lj** i **nj** (...) prelazi u palatale **š** i **ž**”, a navode se i primjeri **šljeme**, **ižljubiti**” (RPC, 12, 124). Ovo znači da su normativni priručnici ujednačeni u pogledu ove jezičke karakteristike te da nije bilo nikakvih izmjena u tom pogledu u dokumentu *Revizije*. Zbog toga se i u knjizi i u izdanju romana iz časopisa ova odredba dosljedno primjenjuje: “Dvoje me još samo pometa, -reći će beg **na pošljedku**” (NVK, 20), odnosno u časopisu: “Dvoje me još samo pometa, -reći će beg **na pošljedku**” (NVČ, 18). Malo dalje u tekstu nailazimo na promjenu i u promjenljivim riječima: “(...) a zle **pošljedice** kleta neznanja, nepoznavanja vremena sve više opažao (...)” (NVK, 22), odnosno u časopisu: “(...) a zle **pošljedice** kleta neznanja, nepoznavanja vremena sve više opažao (...)” (NVČ, 18). Također, i u obliku pridjeva: “To bijaše ko neko **našljedno** pravo njegovo (...)” (NVK, 47), odnosno u časopisu: “To bijaše ko neko **našljedno** pravo njegovo (...)” (NVČ, 66). Nekada u rečenici nailazimo na dvije glasovne alternacije; u sljedećem primjeru to su jednačenje po zvučnosti i mjestu tvorbe: “(...) **otkad** ih bije **šljeme** kućno (...)” (NVK, 73). Tako isto je i u časopisu: “(...) **otkad** ih bije **šljeme** kućno (...)” (NVČ, 98). Još primjera s jednačenjem po zvučnosti navedeno je u paragrafu o pravopisnom principu. U govoru likova redovno se događa jekavsko jotovanje, što ocjenjujemo kao dijalektizam u Mulabdićevu djelu: “Što vas je **naćeralo** na ‘voj mećavi (...)” (NVK, 57), odnosno u časopisu: “Što je to vas **naćeralo** na ‘voj mećavi (...)” (NVČ, 82). U govoru pisca jekavsko jotovanje izostaje: “(...) dosta će se imati šta **vidjeti**” (NVK, 57), odnosno u časopisu: “(...) dosta će se imati šta **vidjeti**” (NVČ, 82). Inače, Mulabdić je u svom djelu vodio računa o jezičkoj karakterizaciji likova, ne samo kad je riječ o ovoj karakteristici već i o upotrebi glasa *h* i grupe *hv*, koji se redovno zamjenjuju drugim fonemama u govoru likova. Palatalizacije su provedene dosljedno u skladu s tadašnjom, a i današnjom pravopisnom normom. Ostale glasovne pojave (gubljenje suglasnika, nepostojano *a*), također su stabilizovane, a ovdje ih, zbog upućenosti teme rada na konkretna normativna rješenja, nećemo navoditi.

13. Zaključak

U tekstu je ispitivan odnos dvaju različitih izdanja Mulabdićeva romana *Nova vremena* prema važećim normativnim priručnicima u vremenu kad su štampana – Vuletićeva *Gramatika* iz 1890. godine za časopisno izdanje iz lista *Nada* 1901. godine te dokument *Revizija pravopisa srpsko-hrvatskoga jezika* iz 1912. godine, kao važeći normativni akt u vrijeme štampanja romana kao zasebnog izdanja 1914. Istraživanje je pokazalo dvije generalne tendencije. Jedna je da je tekst romana u časopisu pravopisno dosta uređeniji i mnogo više prati važeću normu, nego što je to slučaj s tekstom knjige, koji je dosta neuređen. Druga tendencija svodi se na stav da je austro-ugarska vlast (u okviru svoje jezičke politike), u relativno kratkom vremenu doprinijela uvođenju i održavanju fonetskog pravopisnog principa u BiH (1883. godine uvođenje fonetskog pravopisa, 1890. prve konkretne pravopisne odredbe u *Gramatici bosanskoga jezika*, 1912. *Revizija pravopisa*). Treća značajna tendencija jest da se u ovom relativno kratkom periodu promijenio i naziv jezika (1901. naziv je bio bosanski, a 1914. srpsko-hrvatski). Iako je austrougarska vlast stalno donosila naredbe u vezi s jezikom i pravopisom u BiH, te naredbe nisu u punoj mjeri zaživjele niti su poštovane. To pokazuje i analiza pravopisa ovog romana, gdje još značajnu ulogu u jezičkom izrazu imaju slojevi samog piščevog idioma (dijalektizmi, frazeologizmi) te slojevi koji su vezani za interferencije između piščeva jezičkog iskaza u knjizi i jezičkog iskaza drugih književnih tradicija u BiH i šire (prvenstveno se tu misli na interferencije s jezikom narodne književnosti te jezikom hrvatskih realističkih pisaca). Kad je riječ o samim pravopisnim rješenjima u tekstovima romana, primjećuje se, osim generalno fonetskog pravopisnog principa, i to da ima dosta ostataka etimološkog pisanja. U oblasti grafije u knjizi se i dalje zadržava pisanje **đ** kao digrafa (**gj**, odnosno **dj**), iako je *Revizija* suspendovala digrafsko rješenje, dok je u časopisu stanje kao u Vuletićevoj *Gramatici*. Primjetno je i nerazlikovanje afrikata (posebno para **č-ć**), također u knjizi, dok je u časopisu to dosta stabilizovano. Kod pisanja refleksa glasa “jat” ima dosta nedosljednosti i u knjizi i u verziji teksta iz časopisa. Pisanje velikog i malog slova dosta

je stabilizovano i u knjizi i u časopisu. Kod sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi bilježimo izuzetke u pisanju oblika pomoćnog glagola (redovno se piše **ne ću**, a ne **neću**). Dosta je nedosljednosti u sastavljenom i rastavljenom pisanju nepromjenljivih riječi (npr. tri načina pisanja riječi **najedanput**). Pisanje riječi s glasovnim alternacijama uglavnom je dosljedno kao i u normativnim priručnicima i aktima. U ovom romanu vidljiva je tendencija koja je značajna za Mulabdićev jezički iskaz u cjelini: to je nijansiranje između piščeva govora i govora likova. Mulabdić vodi dosta računa o govornoj karakterizaciji likova, pa u njegovim tekstovima likove možemo diferencirati i po njihovom govoru. Ovdje je takav primjer zabilježen u oblasti jekavskog jotovanja, koje je redovno prisutno u govoru likova, ali ne i u govoru pisca. Još jedna značajna činjenica u vezi s izdanjima ovog romana jeste sama nepodudarnost dvaju tekstualnih verzija, do čega se može doći upoređivanjem i tekstualnom analizom djela. Također, na osnovu nekih pokazatelja u tekstu se može tvrditi da je došlo do izmjene ili čak do uplitanja drugih osoba u priređivanje teksta knjige. Koliko je to piscu bilo poznato, teško je danas reći, ali u nekim dionicama teksta knjige vidi se uplitanje nekog redaktora. Sve ovo teško je dokazati bez uvida u originalni rukopis knjige, što je ponekad jedino moguće rješenje za zagonetke filološkog ispitivanja.

Bibliografija

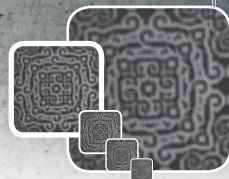
Izvori

- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (1), 1-2.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (2), 18-19.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (3), 34-35.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (4), 49-50.

- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (5), 65–66.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (6), 81–82.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (7), 97–99.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (8) 113–114.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (9), 129–130.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (10), 145–146.
- Mulabdić, Edhem (1901): “Nova vremena. (Slika iz novijeg života u Bosni.)”, *Nada* VII (11), 161–162.
- Mulabdić, Edhem (1914): *Nova vremena (Slika iz novijeg života u Bosni.)*, Tisak i naklada Prve Muslim. Nakl. Knjižare i Štamparije (Muhamed Bekir Kalajdžić), Mostar.
- Mulabdić, Edhem (1898): *Zelena busenje. Pripovijest. (sa tumačem turskih riječi)*, Naklada “Matice hrvatske”, Zagreb.

Literatura

- Arnaut, Muhamed (2004): “Mulabdićev model jezičkog izraza”, *Didaktički putokazi* X/32, Zenica, 59–64.
- Ćorić, Boris (1978a): *Nada – književnohistorijska monografija*, Svjetlost, Sarajevo.
- Ćorić, Boris (1978b): *Nada – bibliografija*, Svjetlost, Sarajevo.
- Hadžiosmanović, Lamija; Memija, Emina (1998): *Biser: književnohistorijska monografija i bibliografija*, Nacionalna i univerzitetna biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

- Nakaš, Lejla: *Književnojezički izraz Bošnjaka u austrougarskom periodu (na primjeru beletrističkog stila)*, preuzeto sa stranice: www.bosnjaci.rs/tekst/59/knjizevnojezicki-izraz-bosnjaka-u-austrougarskom-periodu.html, pristupljeno 3. 1. 2018.
- Nametak, Alija (2004): *Sarajevski nekrologij*, Civitas, Sarajevo.
- Papić, Mitar (1991): “O srpskohrvatskom jeziku i pravopisu u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske okupacije (1878–1918)”, u: Okuka, Miloš, Stančić, Ljiljana (prir.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag DR, Anton Kovač, München, 60–84.
- “Revizija pravopisa srpsko-hrvatskoga jezika (1912)” u: Juzbašić, Dževad (1973): *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Svjetlost, Sarajevo.
- Rizvić, Muhsin (1990): *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887–1918*, El-Kalem, Sarajevo.
- Šator, Muhamed (2004): *Bosanski/hrvatski/srpski jezik u BiH do 1914*, Fakultet humanističkih nauka, Mostar.
- Šator, Muhamed (2005): “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske” u: Monnesland, Svein (ur.): *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Oslo, 321–344.
- Šipka, Milan (prir.) (1999): *Standardni jezik u Bosni i Hercegovini u dokumentima jezičke politike*, Open Society Institute, Budapest.
- [Vuletić, Franjo] (1890): *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole*. Dio I. i II. “Nauka o glasovima i oblicima”, naklada Zemaljske Vlade za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.

NEW TIMES AND NEW ORTHOGRAPHIES

(Different editions of *Nova vremena* novel in the context of the revision of the orthography from year 1912)

Abstract: The paper examines the application of the orthographic norm in two different edition of Edhem Mulabdić's novel *Nova vremena*. The editions were published in the interval of 13 years, first in the magazine and then as a separate release. It was found by the analysis that the text of the novel published in magazine is generally more editable and follows valid norm prescribed in Frano Vuletić's *Bosnian Language Grammar* from year 1890, while the text of the book is quite less editable showing the inconsistency towards the valid norm from the *Revision of the Serbo-Croatian Language Orthography* from year 1912. Social context in which Austrian-Hungarian Government has imposed some orthographic solutions as well as the way of its practical application has been emphasized. General tendency of the acceptance of phonetic orthographical principle has been noted in editions. Certain inconsistencies are also noted in some orthographic characteristics and everywhere in the text it can be clearly seen that the process of the orthographic norm stabilization lasts. The question of the change of language name was also pointed out in the paper, which indicates to the dynamic character of the language politics and language standardization during the Austrian-Hungarian administration in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Edhem Mulabdić, novel, *New times (Nova vremena)*, magazine, book, orthographic norm, revision, phonetic orthography, Bosnian language, Serbo-Croatian language, language politics, standardization.

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Comitee of Publishing Ethics).